

TÜNTETÉSEK BUDAPESTEN (1996–1997)¹

Témánk bizonyos aktuális politikai jelentőséggel is bír, kutatásunkat azonban nem ez, sem a jogi változás, avagy változtatás problémája, hanem a Swiss National Fund közvetítette svájci partnerekkel, a Genfi egyetem Politikatudományi Intézetével 1997 óta folytatott nemzetközi összehasonlító kutatásunk motiválta. A budapesti tüntetések vizsgálata céljából mértük fel kérdőíves módszerrel összesen mintegy 600 tüntetés anyagát a BRFK-n, ebből 1996–1997 anyagát teljesen, és kontrollként 1994-ből hozzávetőleg 100 tüntetés anyagát. Ugyanezen tüntetések sajtóját vizsgáltuk meg a Magyar Hírlap és a Népszabadság, a felmérésben szereplő tüntetésekre vonatkozó összes híradásának feldolgozásával. A kutatásban – amelyet a Swiss National Fund támogatott – Magyar Gábor, Páll Kinga Ágnes, Szabó Andrea, Szikinger István, Dominique Wisler és Szabó Máté vettünk részt. Szikinger István, COLPI-ELTE ÁJK (Szikinger 1996, 1998) szintén a kutatócsoport tagja volt, ő azonban a budapesti tüntetések feldolgozásában közvetlenül nem vett részt. Kutatásunk célja az volt, hogy megismerjük a budapesti tüntetési kultúra egy reprezentatívnek tekintett szeletét, és megtudjuk, hogy kik, miért, hol, hogyan tüntettek, voltak-e ennek során közrendvédelmi konfliktusok, és ezek miként jelentek ez meg a sajtó nyilvánosságában?

1. Tüntetés és nagyváros

A gyülekezéshez való alapjog gyakorlása a modern demokráciák egyik fontos problémája. A tüntetések, és más köztéri gyülekezések révén a civil társadalom bizonyos csoportjai, szervezetei befolyásolni kívánják a politikai, és tágabb értelemben – a társadalmi akaratképzést. A tüntetés, mint tiltakozási forma kialakulása és története egyaránt a nagyváros teréhez kötődik. Jóllehet a korábbi – a modernség előtti – társadalmakból ismertek a népi közvetlen demokrácia nem-városi fórumai is, mint a germánok, a magyar nemesek, avagy a korai angol munkásmozgalom a települések mellett, avagy azoktól távolabb tartott gyűlései, de amennyiben ezek tiltakozó jelleget öltenek, színterük egyre inkább a városban elhelyezkedő uralmi intézmények környezetébe tolódik. A modern város, főleg a modern nagyváros, a társadalmi viszonyok és konfliktusok sokféleségével, az uralmi szerkezetnek a városon belüli – majd a nemzetállamok kialakulásával – országos centralizációjával és intézményesedésével a nép, a társadalmi csoportok és a helyi, avagy országos vezetők, intézmények konfliktusos kommunikációjának kikristályosodási pontja a modern történelemben.

¹ Az adatfelvételt a BRFK-n 1998-ban Magyar Gábor, az adatrögzítést 1999-ben Páll Kinga Ágnes, az adatfelvételt Szabó Andrea végezték. Köszönjük a BRFK dolgozóinak együttműködési készségét, segítségét kutatásunkhoz.

A városfejlődés korábbi szakaszaiban kialakult „köztér” a tiltakozás megjelenítésének egyik fontos fóruma. A köztéri gyülekezés a városlakó polgár, illetve a tágabb állampolgári kategória ciklikus tevékenysége, a rituális, ünnepi, forradalmi, megemlékező és a legkülönbözőbb tiltakozó motívumokkal. A köztér közcélra, a politikai és társadalmi közösség problémáinak megjelenítésére való igénybevétele a civil társadalom autonómiájának nélkülözhetetlen eleme. Ugyanakkor konfliktusok forrásává is válhat, például az ellenérdekelt csoportok, szervezetek összecsapása, avagy a közintézmények funkcionálásának megzavarása esetében. A köztéri gyülekezés kontrollja tehát a társadalom és a társadalmi-politikai intézmények normális funkcionálásának érdekében egyaránt fontos. A közrend érdeke és a közszabadság érdeke itt eleven feszültségben találkoznak össze.

Részben a köztéri gyülekezés feletti kontroll állami ellátásának igénye alapozta meg a rendőrség, a szervezetszerűen elkülönült közrendfenntartó állami rendszer létrehozását. A modern társadalmak nagy részében a közterület felhasználásának ellenőrzése és védelme a rendőri szervezet feladata. Ennek következményeként a rendőrség közrendvédelmi alrendszerre rendszeresen és hivatásszerűen kommunikál, illetve kooperál, konfliktusos kapcsolatba kerül a tüntetéseket és más gyülekezéseket szervező tiltakozó csoportokkal. A 19–20. század során Európában és Észak-Amerikában a nagyvárosok rendőrsége specializált tevékenységi kört és ennek ellátását megalapozó közrendvédelmi készségeket és ismereteket halmozott fel a tüntetések kezelése kapcsán, ami a gyülekezési szabadság és a közrendvédelem szempontjainak kompromisszumain alapul. A modern nagyvárosok rendőrségei, és az ezek közterein tiltakozók kapcsolatrendszerét normák és intézmények szabályozzák, amelyek meghatározzák mindkét fél magatartását (della Porta 1994, 1996).

A tüntetések, és a más típusú nagyvárosi gyülekezések három alapvető konfliktus-szinten értelmezendők (J. C. Jenkins–B. Klandermans 1995).

a) Az alapkonfliktus

A tiltakozók többnyire valamely társadalmi-politikai probléma meghatározott alternatíva mentén történő megoldása érdekében, vagy valamely alternatíva ellenében való mozgósításra gyülekeznek. A tüntetések célja végtelenül sokféle, címzettjeik között is megtalálható a problémamegoldásban kompetenciával rendelkező szereplők széles köre. A tiltakozók az esetek nagy többségében nem a rendőrség tevékenysége miatt, avagy az ellen tiltakoznak, és igényeiket sem a rendőrségnek címezik. Az alapkonfliktus tehát húzódhat tanárok-oktatási minisztérium, alkalmazottak-vállalat, hívők-ateisták stb. között. A rendőrség nem a kiváltója, nem a címzettje. Mégis a rendőrségnek kell ellenőriznie a gyülekezést, például szabályoznia a tüntető parasztok magatartását az EU-tanácskozás színhelyén stb. Kétségtelen, hogy a modern társadalmakban egyre gyakrabban fordul elő, hogy maga a rendőrség magatartása válik a tiltakozás motívumává és céljává, ezen esetek száma a tiltakozásokhoz képest azonban elenyésző. Speciális, eszkalálódó tiltakozási típust jelent, amikor az alapkonfliktusból következő tiltakozásokkal kapcsolatos rendőri magatartás, stratégia, joggal való visszaélés kerül a tiltakozási hullám újabb ciklusának előterébe, s ezzel a rendőrség válik mintegy az alapkonfliktusban megcélzott „címzett” helyette-

sítőjévé. Az alapkonfliktus „szociális helye” tehát többnyire nem a „köztér”, hanem a közter válik a konfliktus megjelenésének helyévé.

b) Köztéri-közrendi konfliktus.

Az alapkonfliktusban való mobilizáció érdekében eljáró tiltakozó csoportok igénye a köztereknek a gyülekezésre való felhasználására a rendőrség, avagy más szervezetek ellenőrző funkcióinak ellátását vonja maga után. A közterületi gyülekezés potenciális konfliktusok forrása: végbemehet szabályszegő módon, vezethet utcai harchoz, személyi sérüléshez, anyagi kárhoz, illetve magával vonja a személy- vagy gépjármű közlekedés akadályozását. A rendőrség feladata – egyebek mellett – az ilyen konfliktusok megakadályozása, illetve a közrend fennmaradásának biztosítása, a szankciók megszabása, eljárások indítása stb. Nem minden tüntetés vezet konfliktushoz a tüntetők és a rendőrök között a gyülekezést szabályozó normarendszeren belül avagy kívül, de a köztéri-közrendi konfliktus kialakulásának lehetősége elvileg mindig fennáll. Ezt a lehetőséget alapozza meg a tüntetők és a rendőrök viszonyrendszerét szabályozó norma- és intézményrendszer esetlegesen fennálló hiányossága, belső konfliktusa, amelyek például a joggal való visszaélés lehetőségét hozhatja magával. Maga a közrendvédelmi ellenőrzés is folytonosan konfliktusforrás: a tiltakozók ellenállhatnak annak, túlzottnak, szabálytalannak tekinthetik, és ezzel egyben megalapozhatják saját normasértésüket, azt, hogy túllépi saját cselekvési kereteiket (Rucht 1995). Ugyanez – a tüntetők szabályellenesnek felfogott magatartására hivatkozó rendőri felfogás – adhat alapot a rendőri beavatkozásra, amelyet a tüntetők majd túlkapásnak tekintenek (Bendzsák 1996).

*c) Az alapkonfliktus és a köztéri-közrendvédelmi konfliktus
mediális közvetítése*

A társadalom döntő többsége nem vesz részt a köztéri-közrendvédelmi konfliktus egyik oldalán sem, nincsenek közvetlen tapasztalatai arról. A tüntetők célja a modern tömegdemokráciákban többnyire az, hogy az általuk fontosnak tartott alapkonfliktus/okat/ megjelenítsék a gyülekezés révén a tömegkommunikációban, a sajtóban és az elektronikus médiákban. Jóllehet a rendőrségnek ez nem eminens érdeke, a közrendvédelmi konfliktusok mediális közvetítése révén mégis rákényszerül a sajtótájékoztatók, a szóvivők, a sajtófigyelés rendszerére. A modern tömegdemokráciákban a rendőrség mind közrendvédelmi, mind egyéb funkcióiról rendszeresen igyekszik tájékoztatni a nyilvánosságot, nehogy a tömegkommunikációban és a közvéleményben megítélése szempontjából negatív imázsok terjedjenek el. A szabad nyilvánosság esetén a rendőrség nem képes formálni és meghatározni azt, mint a diktatúrákban, hanem a viszonylag szabad médiapiacra jelen kíván lenni saját hivatalos véleményével, és igyekszik azzal befolyásolni a sajtót és a médiákat. A nyilvánosságban a médiák közvetítésével létrejött vita ugyanis megjeleníti mind az alap – mind a közrendvédelmi konfliktust a tüntetés kapcsán, és sajátos felfogást tartalmaz abban a tekintetben, hogy jogos-nem jogos, legitím-illegitím igények jelennek-e

meg a tüntetésben, ki volt a hibás az esetleges közrendvédelmi konfliktus előidézéséért, rendőri túlkapásról, avagy jogszerű eljárásról volt-e szó, a tüntetők erőszakosak voltak-e, vagy sem. A médiákban tehát többnyire a tüntetést követően – avagy összefüggő tiltakozási ciklus esetén előzőleg is – sőt bizonyos tekintetben folyamatosan vita/viták zajlanak mind az alapkonzfliktus, mind a közrendvédelmi konfliktus jellegéről.

2. Tüntetések és rendőrségi szervezet Budapesten

Jelen elemzés kizárólag a Budapesten zajló, a gyülekezési törvény hatálya alá tartozó rendezvények rendőri biztosításában résztvevő szervezeti egységeket térképezi fel. A főváros, mint a legfontosabb államhatalmi szervek, politikai aktorok és nemzetközi szervezetek képviselőiteinek székhelye, a demonstrációkkal kapcsolatos kutatások középpontjában áll. További sajátosság, hogy a főváros huszonhárom viszonylagos önállósággal rendelkező kerületre oszlik. A belügyminiszter alá rendelt rendőrség területi elhelyezkedése követi a közigazgatási határokat: a fővárosban majdnem minden kerületben működik saját, városi szintű rendőrkapitányság. E kerületi kapitányságok a megyei szintű Budapesti Rendőr-főkapitányság szervei.

Tekintettel arra, hogy a kerületi önállóság dacára egyetlen városról van szó, Budapesten a demonstrációkat nem a kerületi kapitányságokon, hanem a BRFK-n kell bejelenteni.²

A rendőrség vertikálisan bűnügyi, közrendvédelmi, közlekedésrendészeti, igazgatásrendészeti, illetve személyi és objektumvédelmi szolgálati ágakra tagozódik.³ A rendőrség tulajdonképpen párhuzamos hierarchiákból áll. Így például a kerületi kapitány közbiztonsági helyettesének a BRFK közbiztonsági igazgatója, a közbiztonsági igazgatónak az ORFK közbiztonsági főigazgatója közvetlen szolgálati előjárója.

Az alábbiakban kizárólag a demonstrációk rendőri kezelésében valamilyen szerepet játszó szerveket vesszük górcső alá.

ORFK

Az Országos Rendőr-főkapitányság főigazgatóságokra tagolódik. Az ORFK élén az országos rendőrfőkapitány, a főigazgatóságok élén főigazgatók állnak tábornoki rangban. A Közbiztonsági Főigazgatóság főosztályokra oszlik, ezek közül kiemelendő a Közbiztonsági Főosztály. A Közbiztonsági Főosztályon belül található a

² 1989: III. tv. (Gytv.): „6. § A közterületen tartandó rendezvény szervezését a rendezvény helye szerint illetékes rendőrkapitányságnak, Budapesten a Budapesti Rendőr-főkapitányságnak (a továbbiakban: rendőrség) legalább három nappal a rendezvény megtartásának tervezett időpontját megelőzően kell bejelenteni. [...]”

³ 3/1995. (III. 1.) BM rendelet: „4. § (1) A rendőrség szervezete szolgálati ágakra, szolgálatokra és szakszolgálatokra tagozódik.

(2) A szolgálati ágak: a) a bűnügyi, b) a közrendvédelmi, c) a közlekedésrendészeti, d) az igazgatásrendészeti, e) a személyi és objektumvédelmi.”

Rendőri Csapatszolgálati Osztály (RECSO), mely a csapatrendőri tevékenység szakmai felügyeletét látja el országos szinten.

A közbiztonsági főigazgatónak közvetlen beosztottja a Készenléti Rendőrség megyei kapitányi rangú parancsnoka.⁴

BRFK

A Budapesti Rendőr-főkapitányságot rendőrfőkapitány vezeti. A főkapitány Titkárságán belül található a Jogi Osztály.

A BRFK igazgatóságokra osztott. A három igazgatóság közül egyik a Közbiztonsági Igazgatóság, élén a közbiztonsági igazgatóval. A Közbiztonsági Igazgatóság főosztályai közül a Közrendvédelmi Főosztály, a Közlekedésrendészeti Főosztály, valamint a Bevetési Főosztály emelendő ki. A Közrendvédelmi Főosztály Fogdászolgálati Osztályra, Őr- és Kísérőszolgálati Osztályra, Metrőrendőrségi Osztályra és Szakszolgálati Osztályra tagozódik.

A közrendvédelmi igazgató a demonstrációkkal kapcsolatos kérdések intézésére önálló törzssel rendelkezik. Közvetlenül a közrendvédelmi igazgató alárendeltségében működik az osztály szintű Központi Közrendvédelmi Szolgálat (KKSZ).

A Budapest területén megrendezésre kerülő valamennyi demonstrációt és tömeggyűlést (a törvényben meghatározott kivételekkel)⁵ a Budapesti Rendőr-főkapitányságon kell bejelenteni.⁶ A rendőrség ebben az esetben hatósági regisztratív tevékenységet végez: vagy tudomásul veszi a bejelentést, vagy megtiltja a demonstrációt.

A bejelentés a közbiztonsági igazgató saját törzséhez kerül. A bejelentéseket a Jogi Osztály egy időben minden esetben értékelte jogi szempontból és felhívta a figyelmet arra, ha a bejelentés elkésett, hiányos, vagy helyszíne egy már bejelentett demonstráció helyszínével ütközne. A törzs gondoskodik az esetleg szükséges hiánypótlásra történő felhívásról, illetve egyeztet a szervezőkkel abban az esetben, ha a bejelentésben foglaltaknak megfelelően a tüntetés nem lenne megtartható, gondoskodik a hiánypótlásról. A szükség szerint módosított bejelentést megküldik a Köz-

⁴ 22/1996. (IX. 2.) BM rendelet: „1. § (1) E rendelet hatálybalépésének napján – a Rendőri Ezred jogutódaként – Készenléti Rendőrség jön létre, amely az országos rendőrfőkapitány alárendeltségében működik.

(3) A Készenléti Rendőrség illetékessége az ország egész területére kiterjed.

(4) A Készenléti Rendőrség parancsnoka rendőrfőkapitányi jogállású vezető, feladat- és jogkörét az országos rendőrfőkapitány által jóváhagyott szervezeti és működési szabályzat határozza meg.”

⁵ 1989: III. tv.: „3. § A törvény hatálya nem terjed ki a) a 12. § és 13. § kivételével az országgyűlési képviselők és a helyi önkormányzati képviselők választásával összefüggő gyűlésekre, valamint a képviselői és a tanácstagi beszámoló gyűlésekre; b) a törvényesen elismert egyházak és vallásfelekezetek területén szervezett vallási szertartásokra, rendezvényekre és a körmenetekre; c) a kulturális és sportrendezvényekre; d) a családi eseményekkel kapcsolatos rendezvényekre.”

⁶ 15/1990 (V. 14.) BM rendelet: „2. § (3) A döntés előkészítését és az ezzel összefüggő ügyintézői feladatokat a rendőrkapitányságokon a közrendvédelmi szerv (osztály, alosztály, csoport), a fővárosban a Budapesti Rendőr-főkapitányság Közrendvédelmi Osztálya (a továbbiakban: közrendvédelmi szerv) végzi.”

rendvédelmi Főosztály és a Közlekedésrendészeti Főosztály vezetőjének mint szakhatóságnak, hogy esetleges szakmai kifogásaikat jelezhessék. A törzs a szakinformációk és szakvélemények beérkezését követően a közbiztonsági főigazgató nevében a főkapitányhoz terjeszti fel a tudomásulvételi határozat tervezetét. A főkapitány a felterjesztett tervezetet gyakorlatilag minden esetben aláírja.

Végehajtás

A határozat megszületése után az ügy iratai a közbiztonsági igazgatóhoz kerülnek, aki – a demonstráció jellegének megfelelően – gondoskodik a biztosításról.⁷ Jelezni szükséges, hogy a rendőrség nem csak a tudomásul vett, hanem a megtiltott, de az információk szerint mégis megrendezésre kerülő demonstrációk kezelésére is felkészül.

Helyi rendezvény

Kis létszámú, kockázattal nem járó megmozdulás esetén a közbiztonsági igazgató parancsot ad az illetékes kerületi rendőrkapitánynak a biztosításra. A biztosítási tervet a kerületi kapitány készíti el: a biztosításban helyi erők, például járőrök, KMB-sek vesznek részt.

Nagyobb létszámú, vagy fokozott kockázatot jelentő demonstrációk esetén az igazgató utasítja a KKSZ vezetőjét a biztosítás előkészítésére és megszervezésére, a terv elkészítésére. A KKSZ, mely a biztosítás során a közbiztonsági igazgató törzseként is szolgál, saját forrásokból, illetve a tüntetőktől további információt szerez és a kerületi kapitánnyal együttműködve megszervezi a biztosításban résztvevő erőket. Ebben az esetben a Szakszolgálati Osztály, a Metrórendőrségi Osztály és a Bevetési Főosztály állományából történő átvezényléssel, valamint a kerületi erőkől szervezik meg a csapatszolgálati erő gerincét. A biztosítás parancsnoka azonban jellemzően ebben az esetben is a kerületi kapitány. Amennyiben a fővárosi erők a biztosításhoz nem lennének elegendően, akkor a Készenléti Rendőrség is biztosít egységeket. Ez esetben a biztosítás parancsnokának helyettese a KR helyszínen lévő egységeinek parancsnoka.

⁷15/1990 (V. 14.) BM rendelet: „9. § (1) A vezető hatáskörébe tartozik a rendőrség rendezvényen jelenlévő képviselőjének (a továbbiakban: rendbiztos) és a biztosítás parancsnokának kijelölése. A vezető döntése alapján a két feladatkört egy személy is elláthatja. A területileg illetékes rendőrhatalóságot a törvény hatálya alá tartozó rendezvényen a rendbiztos képviseli.

13. § (1) Bejelentéshez kötött rendezvény biztosítására, a közlekedés rendjének fenntartására, esetleges felosztatására a biztosítás parancsnoka tervet készít, melyet a vezető hagy jóvá. A terv tartalmazza azt is, hogy a szervezők kérésére a rendezvény rendjének fenntartásában milyen erők, milyen formában működjenek közre.”

Központi rendezvény

Kiemelt – azaz országos jelentőségű vagy fokozottan kockázatos – rendezvényeknél a biztosítás parancsnoka akár az országos rendőrfőkapitány is lehet. A biztosítási tervet vagy a KKSZ vagy a RECSO készíti el. A biztosításban a KR egységei mellett a fent említett fővárosi egységek is résztvesznek. Több megyei kapitányság illetékességi területét érintő demonstráció vagy tömegrendezvény esetén a RECSO az országosan koordináló közbiztonsági főigazgató törzseként funkcionál.

A kiemelt rendezvények biztosításánál megjelenik a helyszínbiztosítási parancsnok, aki gyakran egyben rendbiztos⁸ is. Ezen esetekben tehát, a központból való koordinálás szükségessége miatt a biztosítás parancsnokának és a helyszínbiztosítási parancsnoknak a személye szétválik.

A gyülekezési törvény minden utcai rendezvény biztosítását szabályozza, így az állami ünnepek is bejelentéskötelesek. Nyilvánvaló, hogy egy önkormányzati ünnepi koszorúzás, vagy egy központi állami megemlékezés nem azonos jellegű mint egy tüntetés. Elképzelhető-e például a bejelentett időn túllépő Kossuth téri hivatalos ünnepség csapaterővel történő feloszlata?

Megoldatlan továbbá az ellentüntetések biztonságos kezelése: előfordult olyan eset, (például 1992. október 23-án a Kossuth téren), hogy egy bejelentett rendezvény helyszínére és idejére egy másik tüntetést is engedélyeztek. Hiába jelzik a szervezők, hogy ellentüntetés várható, a rendőrség törvényi felhatalmazás híján nem sok mindent tehet ennek megakadályozására.

További jogértelmezési problémát jelent, hogy a gépjárműekkel történő lassú folyamatos vonulás a gyülekezési jog fogalma alá tartozik-e. A rendőrség ebben az esetben hajlamos a számára kényelmes jogértelmezés elfogadására. A Metész-tüntetéssel kapcsolatban született a Közbiztonsági Főosztály elkeseredett és meglehetősen elkapkodott szakvéleménye, melyben a következőt olvashatjuk:

„A bejelentést közbiztonsági szempontból megvizsgáltam, a rendezvény megtartásával kapcsolatban kifogást emelek, javasolom ebben a formában történő tiltását:

A bejelentés szerint „gépjárműekkel történő folyamatos vonulás gyalogostempóban” nem tartozik a gyülekezési jog fogalmi közé. Ez egyszerű forgalomlassítás, forgalomzavarás, ami közlekedésrendészeti probléma, és a többi közlekedő szabadságának sérelmével jár.

Ezt a forgalomzavarást nem segítheti elő a BRFK biztosítási tevékenysége.”

Gondot jelent a tömegrendezvények biztosításával kapcsolatban a rendőrség személyi és anyagi forrásainak korlátozottsága. Ma Magyarországon csak a Készenléti Rendőrség egyes egységei rendelkeznek a kor követelményeinek megfelelően felszerelt, az esetleges rendbontást hatékonyan megelőzni, illetve elhárítani képes, csapatevékenységre kiképzett állománnyal. A kisebb jelentőségű budapesti rendezvé-

⁸ „A rendbiztos a gyülekezési törvény hatálya alá tartozó, illetve más rendezvények előkészítése és lebonyolítása alatt egyaránt a rendőrhatalóság képviselője, aki a rendezvény szervezője mellett jelenlétével, támogató közreműködésével örökdió a rendezvény törvényessége felett. Sajátos helyzetéből fakadóan összekötő szerepet tölt be a rendezvény szervezői, rendezői, a helyszínen jelen lévő rendőri biztosító erők parancsnoka, valamint a rendőrhatalóság vezetője között.” (Bernáth Mihály 1997. *A tömegrendezvények rendőri biztosítása*. Budapest: Rendőrtiszt Főiskola)

nyek biztosításában azonban nem a KR egységei, hanem az *ad hoc* jelleggel vezényelt és megszervezett csapaterő vesz részt. Ez a csapaterő azonban kiképzettségében, felszereltségében sem alkalmas feladatának az állampolgárokra, a rendőrökre nézve is biztonságos végrehajtására. A szakmai követelmények ebben az esetben nem érvényesülnek:

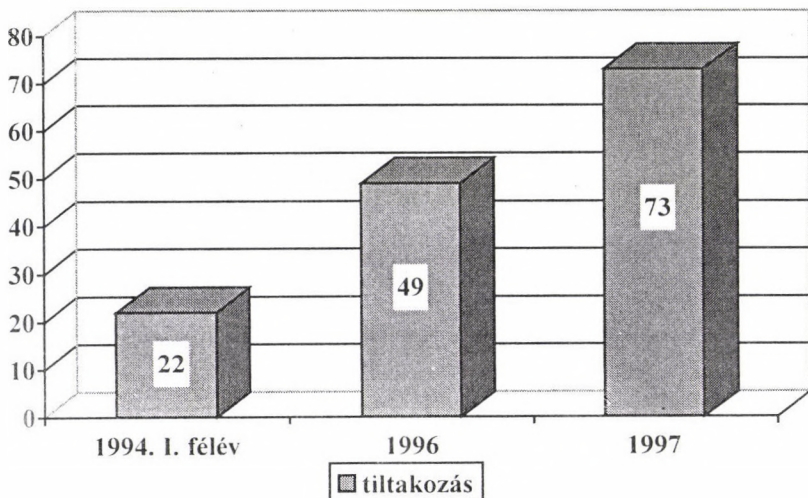
„Nekem meggyőződésem, hogy a rendőrség ereje tömegrendezvények biztosítása-
kor nem a fegyvereiben, technikai eszközeiben, vagy a gumibotjában van – bár ezek is nagyon fontos dolgok – hanem a kiképzettségében, fegyelmében és a kötelékbeni fellépés pszichikai erejében van. Rendkívül lényeges szemléletbeni és módszertani kérdés, hogy csapaterőként és kötelékben szabad csak gondolkodni az ilyen jellegű rendőri tevékenységnél. ...Rajjá, szakasszá [több rendőr] akkor válik, ha rendszeres képzés folyamán úgy ismeri meg a kötelékbeni egyöntetű mozgásokat, fogásokat, hogy közben pontosan ismeri társait, parancsnokát, megtanulja, hogy kötelékben mindent csak parancsra szabad tenni ellentétben a napi rendőri munkával, ahol legtöbb esetben saját felelősségre és önállóan kell dönteni” (Szikinger 1996: 151).

Összességében, tehát azt állapíthatjuk meg, hogy ellentmondásos viszonyok uralkodnak a tüntetések kezelésével kapcsolatban. A valóság és a jogszabályokban foglaltak között itt is diszkrépancia figyelhető meg. A rendőrség igyekszik a normák előírásai, a politikai nyomás és a forráshiány szabta keretek között manőverezve saját érdekeit védve egy, a tüntetők számára is elfogadható gyakorlatot kialakítani.

3. A budapesti tüntetések a Népszabadságban és a Magyar Hírlapban

1. ábra

Tüntetésről szóló hírek száma a két sajtótermékben

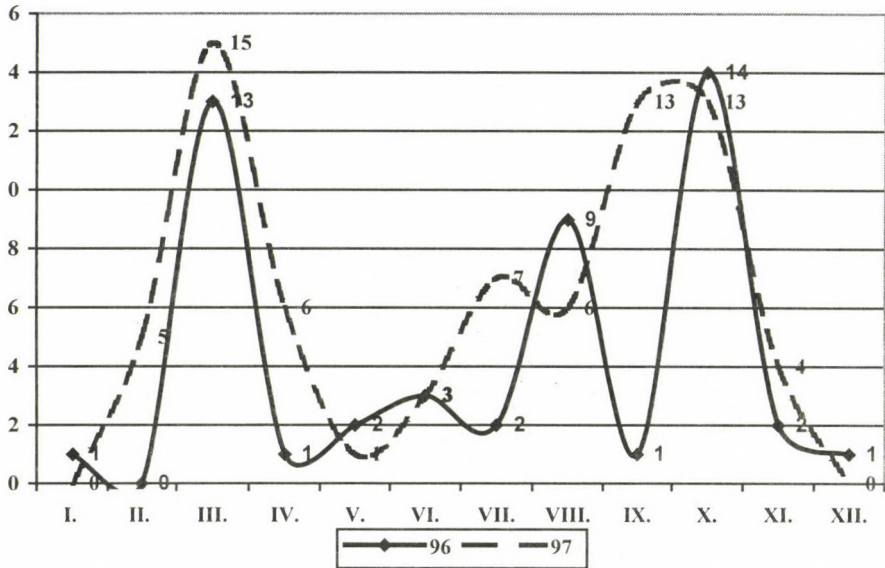

A kutatás alapegysége a gyülekezés hatálya eső rendezvényről beszámoló cikk volt. Fontos megjegyezni, hogy egy cikk nem egyenlő egy tiltakozással, hiszen adott esetben egy újságon belül is többféle írás (tudósítás, publicisztika, olvasói levél) jelenhet meg az akcióról, ráadásul a jelentősebb eseményeket az újságok megpróbálják úgy nyomon követni, hogy a következményeket és az előzményeket is igyekezzenek az olvasók elé tárni (Rucht–Ohlemacher 1992). A vizsgált két és fél évben összesen 144 eseményt regisztráltunk. Ahogy azt az első ábra mutatja, 1997-ben másfélszer több demonstráció került az adatbázisba. A jelentős növekedés oka elsősorban az agrármegmozdulások számának erőteljes emelkedése volt.

1994 első féléve – ha feltesszük, hogy a második félév, vagyis az új kormány megalakulása utáni időszak sem volt sokkal feszültebb időszak (Szabó Máté 1993, 1995, 1996) – hasonló tendenciákat mutat, mint a két évvel későbbi esztendő. Ez pedig arra enged következtetni, hogy inkább 1997 a kirívó, a tendenciától eltérő év, mintsem 1996. A továbbiakban a jobb eligazodás és a pontosabb összehasonlítás érdekében csak a két teljes évet mutatjuk be. A budapesti tiltakozások az év különböző időszakában nem egyenletesen oszlanak el.

2. ábra

A budapesti tiltakozások a két újságban havi bontásban 1996–1997

Az időjárás alakulásán túl úgy tűnik, másféle dinamika is szerepet játszik az események eloszlásában. Kiemelt jelentőségű a március, valamint az október, de 1996-ban augusztus, míg 1997-ben szeptember is fontos időszaknak számít. A két kiemelt hónap elsősorban a nemzeti ünnepekkel hozható összefüggésbe, míg az őszi időszak hagyományosan a politikai jellegű megmozdulások ideje. Nem lehet azonban tendenciát leírni a rendezvények heti bontását vizsgálva. A harmadik ábra mutatja, hogy mindkét évben teljesen különböző az események heti eloszlása. A nemzetközi szakirodalomban többféle áramlat uralkodik a tiltakozások időbeni lebonyolódását tekintve, több kutató – például Hanspeter Kriesi – szerint Nyugat-Európában a demonstrációk jelentős hányada a hétfőn zajlik, ezért kutatásaiban forrásként alapvetően a hétfői újságokat használja fel. Más kutatók nem állnak ki határozottan egyetlen konkrét időszak mellett sem.⁹ Úgy tűnik, hogy Magyarországon – legalábbis a sajtó interpretációja alapján – egyelőre nem alakult ki a budapesti tiltakozások szokásos forgatókönyve. Sőt, olyan megkötést sem tehetünk, hogy a hét végén szervezett tüntetések inkább a pártok vagy egyesületek által szervezett akciók lennének, hiszen például a hétfői napra pártok több tiltakozást szerveztek, mint a hétfőre,

⁹ Fillieule (1996) az 1980-as évek franciaországi tiltakozásait vizsgálta meg heti dinamikában. Tapasztalatai szerint ebben az időszakban hétköznap több esemény zajlott, mint hétfőn. Az események száma csütörtökön tetőzik, majd folyamatosan csökken. Párizsban ugyanakkor speciálisan más a helyzet, ott pénteken és vasárnap történik a tiltakozások jelentős része. Még egy jellegzetességre hívja fel a figyelmet saját kutatásai alapján: a hétközi események szervezői elsősorban szakszervezetek, a felvetett kérdések gazdasági jellegűek, míg a szombaton és vasárnap szervezett megmozdulások politikai témákat vetnek fel.

míg az egyesületek ebben az időszakban leggyakrabban keddre és szerdára tették rendezvényeiket. Ha tiltakozás célját és a heti bontást vetjük össze, hasonló megállapításokat tehetünk. A politikai témák nem a hétvégére sűrűsödnek, az viszont igaz, hogy a gazdasági jellegű tüntetések elsősorban a hét közepén vannak.

A cikkek ugyanakkor nem nyújtanak semmiféle pontos támpontot arra nézve, hogy mennyi ideig tartott a tüntetés. Az adatbázisba került események több mint nyolcvan százalékában egyáltalán nincs időhatár megadva. A maradék mintegy 15 százalék értékelése alapján azt mondhatjuk, hogy a budapesti tüntetések időtartama legfeljebb fél napig húzódnak el.

A sajtótermékekből meg tudható „kemény” információk közül lényeges az, amely meghatározza a rendezvények típusát. A budapesti megmozdulások két csoportba sorolhatók. A rendezvények 90 százaléka olyan eseményhez kapcsolódik, amikor egy konkrét időpontra meghirdetnek egy rendezvényt, amelyet vagy megelőz az odavonulás aktusa (felvonulás), vagy pedig valamilyen megemlékezéssel kapcsolódik össze. Természetesen a március 15-i, augusztus 20-i és október 23-i rendezvények és a hozzájuk kapcsolódó politikai megmozdulások ezekben az adatokban hangsúlyos szerepet kapnak. Ez a magatartás arra utal, hogy a hazai tiltakozási és rendezvényszervezői kultúra elsősorban a tömegek jelenlétére, és ezen keresztül a sokaságnak, mint erőnek a bemutatására helyezi a hangsúlyt. E tétel bizonyítása a médiában megjelenő cikkek alapján azonban nem lehetséges. Az adatbázisba került tiltakozások több mint felénél a Népszabadság, illetve a Magyar Hírlap semmilyen támpontot nem ad a rendezvényen résztvevők számát illetően. Ennek valószínűleg két fontosabb oka lehet. Először is a tereken, nagyobb nyílt helyszíneken zajló gyűléseken megjelentek számát nehéz megbecsülni, a hibahatár valószínűleg meglehetősen magas lenne. A rendezvény szervezői a rendőrségre benyújtott kérelmük során ugyan minden esetben megjelölik a lehetséges résztvevők számát, ez azonban valószínűleg akár nagyságrendekkel is túlbecsült, másrészt pedig a rendőrségi becslésekhez való hozzájutás körülményessége miatt, egy délutáni rendezvényről szóló másnapi cikk megírásához nem minden esetben áll rendelkezésre elegendő idő. Mindenesetre a meglévő adatok arra utalnak, hogy budapesti tüntetéseken átlagosan 500–1000 ember jelenik meg. A két sajtótermék ritkán számol be a kis megmozdulásokról, tehát zömében olyan eseményekről tudósítanak, amelyek több száz vagy több ezer személyt is megmozgatnak, vagyis, amelyeknek hírértéke van. Feltűnő, hogy a két újság szerint nem, vagy csak csekély arányban volt Budapesten olyan tüntetés, amely 300 embernél kevesebb főt mozgósított volna. Ezt az adatot legalábbis kételkedéssel kell fogadnunk, és a média szelekciós mechanizmusának egyik megnyilvánulásaként értékelhetünk.

Olivier Fillieule hasonló tapasztalatokról számol be kutatásai során. Véleménye szerint a sajtó által bemutatásra érdemes tüntetések létszáma sokkal magasabb, mint az a rendőrségi jelentések leírják. Különösen igaz ez a párizsi megmozdulásokra. Ebből arra következtet, hogy a párizsi eseményeknél lényegesen magasabb létszám szükséges a sajtóba való bekerüléshez, mint Franciaország egyéb tájain. Fillieule két okkal magyarázza ezt: véleménye szerint a tüntetések gyakoribbak a francia fővárosban, valamint egyfajta „hozzászokást” eredményeznek. Kérdés lehet persze, hogy a budapesti tüntetéseket nem érdemes-e úgy leírni, mint egy kínálati piacot, ahol a tiltakozások halmazából a média, mint vevő válogat. A résztvevők száma, valamint

a helyszín az „áru” fontos védjegye, ami befolyással lehet a szelekció szempontjaira. Itt fontos még egy megjegyzést tenni: a résztvevők számát illetően a sajtó, illetve általában egy professzionális újságíró becléséről beszélünk, amit akár az adott egyén szimpátiája is erősen torzíthat. A cikkek elemzésénél ugyanis nem hagyhatjuk szó nélkül az újságíró sajtó személyiségét, amelyet – még ha a törekszik is a pártatlanságra – a szakma lényegéből adódóan valamilyen módon mindig megpróbál ki-domborítani.

A tiltakozások másik csoportjába tartoznak a gyűléshez nem köthető események, mint például az útlezárás, amelyeket azon ritka megmozdulási formák közé sorolhatunk, amelyeket annak tudatában alkalmaznak a magyar tiltakozók, hogy tudják, ennek jogi megítélése legalábbis vitatható, sőt az esetek jelentős részében jogellenes.

A demonstrációk jelentős hányadát Magyarországon – ezt mutatják a sajtó adatai – egyesületek, illetve pártok szervezik. Ez nem pusztán magyar sajátosság: 1994-ben három közép-kelet-európai országra kiterjedő összehasonlító vizsgálat folyt Szabó Máté vezetésével. A kutatás eredményei egyértelműen bizonyították, hogy mindhárom országban nagy volt a szervezett tiltakozások aránya, és ezen belül is kiemelkedett a civil szervezetek¹⁰ által rendezett tiltakozások magas száma (Szabó Máté 1995; Zsolt Virág–Andrea Mezei–Andrea Szabó et al. 1996). Említésre méltó ugyanakkor, hogy Budapesten – látszólag – magas a magánszemélyek által szervezett események aránya is. Ez az adat önmagában azt jelezné, hogy a spontán – tehát nem szervezetek által rendezett – események száma viszonylag gyakori a fővárosban, a kutatás első fázisa és a személyes tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a magánszemélyek mögött az esetek többségében egyesületek vagy vállalati szakszervezetek állnak. Azt, hogy a demonstrálók ezt a fajta megoldást választják pusztán jogtechnikai, vagy esetleg – például gazdasági jellegű megmozdulásoknál – személyi okokkal is magyarázhatjuk.

Ha részletesebben megvizsgáljuk a budapesti tüntetéseket, kiténik, hogy az adatbázisba került 38 olyan esetben, amikor párt volt a szervező, jellemzőbb a parlamenten kívüli pártok és azon belül is elsősorban a MIÉP szereplése. 1994 második felében zajlott a magyar tiltakozási kultúra elemzésének talán legnagyobb empirikus kutatása, amely az előbb elmondottakkal szemben más következtetésekre jutott. A Németország keleti felére, Szlovákiára, Lengyelországra és Magyarországra kiterjedő nemzetközi vizsgálat magyarországi vezetője Szabó Máté volt¹¹ (Szabó Máté 1995). A kutatás eredménye szerint 1989 és 1994 I. féléve közötti tiltakozásokat Magyarországon inkább a parlamenti pártok szervezték. Úgy tűnik tehát, hogy az ott leírt a tendencia kutatásaink alapján nem folytatódott, vagy legalábbis speciálisan Budapesten nem érvényesült. Megjegyzendő továbbá, hogy a vizsgált időszakban a sajtó tudósításai alapján a parlamenti pártok által szervezett tüntetések viszonylag egyenletesen oszlanak el.

Az egyesületek esetében nem lehet ilyen egyértelmű képet festeni. Az esetek többségében olyan civil szerveződésekről van szó, amelyek nem tartoznak a legje-

¹⁰ A kutatás során civil szervezetek alá sorolták a nem parlamenti pártokat is.

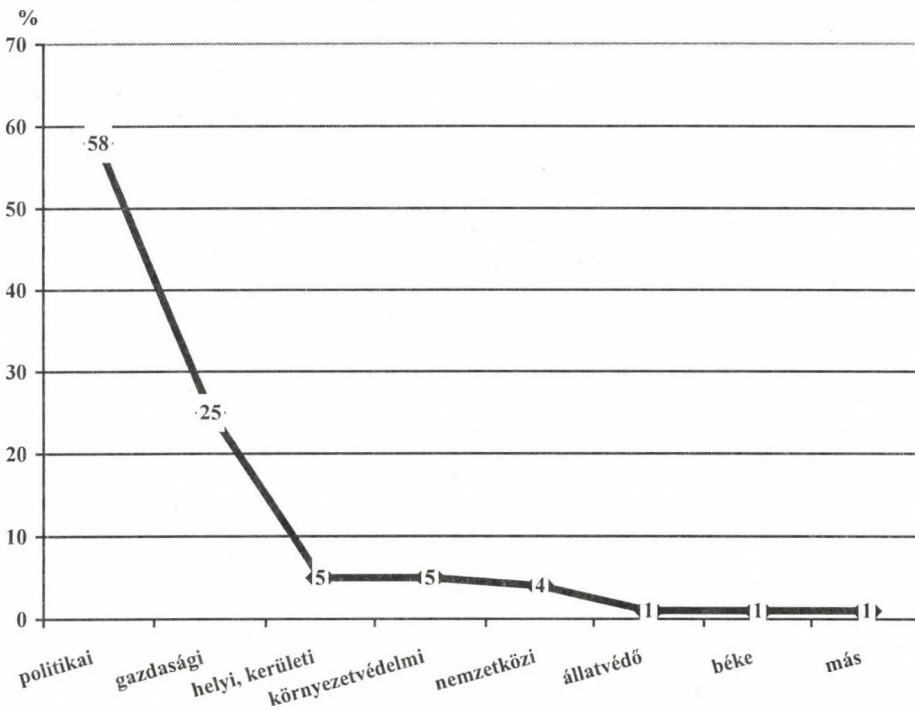
¹¹ A vizsgált időszak 1989 és 1994 első fele. A kutatás módszere: sajtóelemzés. A magyar sajtótermékek közül a Népszabadság, a Magyar Hírlap, a Magyar Nemzet, a HVG és a 168 óra képezte az elemzés forrását (Zsolt Virág–Andrea Mezei–Andrea Szabó et al. 1996).

lentősebb szervezetek közé, így többször nem is nevesítették őket. Ugyanakkor megállapítható, hogy az egyesületek közül inkább a különböző jobboldali mozgalmak veszik igénybe a budapesti utcákat, köztereket.

Az adatok alapján nem állíthatjuk, hogy Magyarországon mindig ugyanaz a társadalmi réteg vagy nagycsoport tiltakozna. Ritka az az eset, amikor a Magyar Hírlap és a Népszabadság cikkei alapján biztosan meg tudnánk állapítani egy rendezvény résztvevőinek társadalmi besorolását. Az általunk használt kategóriarendszer kevésbé a szociológiai megközelítést helyezi előtérbe, sokkal inkább tapasztalati úton megalkotott. Ennek ellenére, ahogy azt a 3. ábra mutatja, az esetek többségében egy-egy rendezvényen több társadalmi csoport is megtalálható, így csak speciális esetekben lehet „tisztá” eseményekről beszámolni. Az a nyugat-európai tendencia, amely szerint a tiltakozók elsősorban az inaktívok (diákok, nyugdíjasok) köréből származik, Magyarországon kevésbé érvényesül. Kétségtelenül van bizonyos jel arra, hogy ezek a rétegek – elsősorban sajátos életstílusok következtében – könnyebben mozgósíthatók, de az adatok alapján elmondhatjuk, hogy az úgynevezett „kékgallérosok” vagy a mezőgazdasági kistermelők csoportjai szintén gyakori résztvevői a hazai utcai megmozdulásoknak – ez azonban nem pusztán magyar sajátosság. Sőt, Nyugat-Európában is igen gyakoriak a gazdák által szervezett megmozdulások és nem ritkák a tiltakozások erőszakos típusai is. A fentebb jellemzett társadalmi csoportok demonstrációjukat elsősorban politikai céllal szervezik. A tiltakozások csaknem 60 százaléka egyértelműen politikai jellegű.

3. ábra

A budapesti tüntetések céljai a két sajtótermék híradásai alapján

Érdekes, hogy nemcsak a pártok, az egyesületek által szervezett események, de a szakszervezetek megmozdulásai is jelentős részben politikainak minősíthetők.¹² A pártok által szervezett demonstrációktól eltekintve a gazdasági jellegű tiltakozásoknak is komoly jelentőségük van a két újság cikkei alapján. Nem jellemző ugyanakkor Budapesten az egyesületek, civil szervezetek által felvállalt hagyományos témák megjelenítődése. A környezetvédelmi, helyi, állatvédő, békemegmozdulások az összes események alig 10–15 százalékát teszik ki. Ezek az adatok egyrészt arra utalnak, hogy a budapesti tiltakozási kultúra, és ezzel együtt a demonstrálók is átpolitizálódtak, és minden ügyet a politikai alrendszeret érintő – elsősorban a kormányval szembeni – témaként artikulálnak. Bizonyítja ezt az is, hogy a megmozdulásoknak csaknem 50 százaléka a kormányzat vagy valamely minisztérium a címzettje, azaz a szervezők politikai jellegű céljaik megoldását alapvetően a kormányzattól várják. Ez a megállapítás nemcsak a pártokra, de a többi szervezetre – így a szakszervezetekre – is igaz. Ugyanakkor a sajtó szelekciós mechanizmusa pontosan a civil szervezetek által felvállalt témák esetében érvényesül a leginkább. Az írott média számára ezen témáknak van a legkisebb hírértéke, bár hozzá kell tenni, hogy Nyugat-Európában a környezet- vagy állatvédő megmozdulások az akcióformák révén gyakori szereplői a médianak (például a Green peace mozgalom).

Az ábra alapján kiemelésre méltó még a nemzetközi intézmények, így a külképviseletek elleni tiltakozások viszonylag magas aránya. A magyar tiltakozási kultúra hagyományai közé tartozik a nemzetközi események iránti érzékenység. A határon túl élő magyarok helyzete, a nemzetközi kampányokba való bekapcsolódás 1989 óta szerves része a tiltakozásoknak (Szabó Máté 1995; Zsolt Virág–Andrea Mezei–Andrea Szabó et al. 1996). Úgy tűnik, hogy e sajátosság elsősorban Budapesten érvényesül, hiszen a nagykövetségek, a nemzetközi intézmények székhelye a fővárosban van.

A budapesti tiltakozások helyszíne meglehetősen jól körülhatárolható. A városon belül vannak olyan kitüntetett helyek, amelyeket történelmi jelentőségük, hagyományuk, funkciójuk és nem utolsósorban nagyságuk miatt előszeretettel helyeznek előtérbe a megmozdulások szervezői. Sőt, egyes szervezetek – például a MIÉP – mindig azonos helyszínen tartják rendezvényeiket, olyan hagyományt kialakítva, amely szinte automatizmussá teszi a hívek között, hogy „ha augusztus 20-a, akkor Hősök tere”. A demonstrációk, rendezvények leginkább kedvelt helyszíne az V. kerület – vagyis a kormánynegyed –, továbbá a határos kerületek illetve a VIII. kerület (Corvin köz). Ez a megállapítás nem meglepő, hiszen a politikai alrendszer intézményeinek legjelentősebb hányada épp az V. kerületre koncentrálódik. Igen nagy az összhang a nyitó és a záró kerület helyszíne között, azaz a rendezvények típusa következtében ritka a kerülethatárok átlépése. Eszerint a Kossuth tér – ezen belül a Parlament épülete előtti tér – a legfrekvenciáltabb helyszínek egyike. A történelmi tényezők miatt az emlékművek előtti terek – így a Hősök tere, Petőfi szobor, Batthyány emlékműves –, valamint a gazdasági tiltakozások, illetve a szakszerve-

¹² Nemcsak a speciálisan Budapest központú tüntetésekre igaz, hogy az összes esemény több mint 80 százaléka a politikai és gazdasági jellegű tiltakozásokból kerül ki. A magyarországi tiltakozásokat 1989–1994. I. félévében vizsgáló kutatás is egyértelműen jelezte, hogy az igénytípusok közül kiemelkedik a már említett gazdasági és legfőképpen politikai igény.

zetek által szervezett rendezvények esetén az államhatalmi szervek épületei előtti tér, így az ÁPV Rt. székháza fontos területnek nevezhető.

4. A budapesti tüntetések a Magyar Hírlapban és a Népszabadságban 1996-ban: kvalitatív esettanulmány elemzése a „kiszgazda kormánybúcsúztató” sajtóvisszhangjáról

Jelen tanulmány a Népszabadság és a Magyar Hírlap hasábjain megjelent tudósítások alapján mutatja be fontos budapesti tüntetések jellemző vonásait (Antal 1976; Rudas–Szamos 1998).

Az 1994-es választások nyomán hatalomra került szociálliberális koalícióval szemben a jobboldal hirtelen felélénkülését láthattuk 1996-ban. A Bokros-csomag bevezetése elindította az első nagy tiltakozási hullámot. Az ennek nyomán kibontakozó közhangulatot elsőként igyekezett megragadni a Független Kiszgazdapárt (FKgP) amely ilyenformán kereste a kiutat, hogy kitörjön addigi viszonylagos elszigeteltségéből.

Az alapdilemma – a választói tábor hitének erősítése, új politikai szövetségek megnyerése – azonban továbbra is megmaradt. Ez a stratégia csak részben volt sikeres, részben pedig sikertelen maradt, áttételesen ebből adódtak az 1998-as választások utáni koalícióalkotási nehézségek. A mérsékelt jobboldal csak komoly feltételek mellett és a külső feltételek nyomására volt hajlandó koalícióra lépni a Torgyán József vezette Kiszgazdapárttal, míg a Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) – amely némileg hasonlóan lépett föl – a koalíción kívül rekedt, igaz támogatóként. Ám ez utóbbi párt több megnyilvánulását a FIDESZ-MPP által vezetett koalíció (például a légtér-átengedési vagy előzőleg a NATO-csatlakozással kapcsolatos vitában) nem vállalta fel.

Mindkét párt élénk, vehemens retorikát alkalmazott ellenfelei ostromozására és igyekezett ismételten felhívni magára a figyelmet, amint azt a Kiszgazdapárt tüntetésének alábbi elemzése is bizonyítja. A Független Kiszgazdapárt 1996. március 14-i nagygyűléséről lesz szó, amelyet a párt „kormánybúcsúztató”-nak titulált¹³, a sajtó pedig a tüntetés jellegének bemutatására átvette ezt a terminológiát, így hát a minősítés nem az újságíróktól, vagy tudósítóktól származik.

A gyűlésről szóló tudósításokban az – elméleti részben vázolt – antagonistá értelmezési keret (Benford et al. 1986) elemeinek túlsúlya figyelhető meg, amelyek az eseményt és üzenetét negatív felhanggal ábrázolják. A kormány lemondását célul kitűző naggyűlés képe hihetetlenül és ellenségesen hangzik a politikát figyelemmel kíséző közvélemény számára – ezért nem is találjuk a protagonista bemutatásmód és elméleti keret elemeit. Mindenki számára egyértelmű, hogy egy demokratikusan megválasztott kormányt nem lehet egy, a nemzeti ünnep előestéjén összesereglett tömeggel lemondadni. „A tömeg az elnök biztatására skandálva követelte a kormány lemondását”¹⁴ és „azzal kezdte: undorító férgek és döggesejük lepték el hazánkat”¹⁵. Ez a szöveg szintjén túlmenően, a tömeg erőszakosságát is megjeleníti, hi-

¹³ Népszabadság 1996.03.16.

¹⁴ Népszabadság 1996.03.16.

¹⁵ Népszabadság 1996.03.16.

szen skandálni egymagában és átlagos körülmények között senki nem szokott, a második idézetben használt metafora szokatlanul nyers kijelentése kellemetlen érzéssel és ellenszenvvel tölti el a hallgatóságot, és az újságolvasó közönséget is. A címkézés olyan remek példája ez (undorító férgek, döggesejük), amely a szavak szemantikai szintjén már azonosulást vált ki: világossá válik, hogy ki a „mi” és ki az „ők”. Az ellenfél lekicsinylése és gyengeségének plasztikus érzékeltetése (emberféreg párhuzam, amelyet az elmondott beszéd feltételez), az eltérő akarat könnyű megvalósítási lehetőségét sugallja.

A prognosztizáló értelmezési keret visszatükrözi a stratégia egyik jelentős elemét: az érzelmekre hatást. A nemzeti vagyon elherdálása, az ország ellehetetlenülése mind hihető elemek, olyan „kihívások”, amelyekre a párt választ ad. Az elhangzott ígéretdömping egyúttal a jövő feladatainak a kijelölését is tartalmazza. A halálbüntetés ideiglenes visszaállítása, a bűnösök megbüntetése erkölcsileg támogathatóvá válnak, ha a Kisgazdapártot megválasztják. Így tudatosulhatnak a megoldást jelentő utak, amelyekhez a hallgatóság egyetértő és aktív közreműködése szükséges.

A sajtóban megjelent kommentárok kísérletet tettek az esemény „diagnosztizálására”, érzékeltetve a cselekvések háttérében meghúzódó mögöttes motívumokat. Ugyanakkor ezek az írások a vezérmotívumok továbbélését is előrevetítik, hiszen az alapkonfliktus megoldását nem kínálják és nem is kínálhatják fel, hiszen nem ez a feladatuk, ám a probléma további médiatematizálását körvonalazzák azzal, hogy demokráciaellenesnek minősítik a naggyűlést.

A tudósítások kronológiai sorrendben követik nyomon az eseményeket a gyülekezéstől egészen a Parlament előtt elmondott beszédekig. Ezáltal megfelelő hitelességet kölcsönöznek a bemutatásnak, de jelzőik révén érzékeltetik a gyűlés alaphangulatát is. A teret nyerő agresszivitást a Magyar Hírlap a következőképpen érzékelteti: „... a Horn és Pető arcképével díszített, magasra emelt bábukat zászlórúddal ütögették”¹⁶. A Népszabadság a szavak mögöttes tartalmával fejezi ki ugyanezt, pontosan idézve a jelszavakat: „A tömeg ... vonult... a következőket skandálva: „Vesszen Horn, vesszen Pető”, „Munkát kenyeret, Horn Gyulának kötelet!”, „Torgyánt a kormányba, Horn Gyulát a Dunába”¹⁷.

A tüntetés pár nappal későbbi parlamenti vitája, akárcsak a sajtó tematizálása felvetette Torgyán József erkölcsi felelősségének kérdését, mint olyan politikusét, aki felelőtlen ígéretésekkel és „bujtogató idegenellenességgel”¹⁸ antidemokratikus indulatokat kelt. A tüntetés a közvélemény manifeszt elutasítását váltotta ki, többek közt azért, hogy sok emberben egyszer már megélt negatív tapasztalatokat idézett fel.

¹⁶ Magyar Hírlap 1996.03.16.

¹⁷ Népszabadság 1996.03.16.

¹⁸ Népszabadság 1996.03.16.

5. Problémás terület-e a budapesti tüntetés a rendőrség számára?

A feldolgozott csaknem 600 budapesti tüntetés adatbázisából alig találunk „problémás” eseteket. Vajon azért, mert a rendőrség előzetesen kiszűrte azokat? Erre a kérdésre többször is kerestük a választ, országos szinten az ORFK archívumaiban, budapesti szinten pedig a BRFK-n, de mindenütt viszonylag kis esetszámú dokumentált elutasítással talákoztunk. Ezek döntő többsége elkésett, vagy hiányos, formahibás bejelentésen, illetve a közlekedés aránytalan akadályoztatásának esetein, illetve olyan közrendvédelmi veszélyhelyzeten alapult, mint külföldi kormánydelegációk arra vonulása. Speciális igények – például jazz koncert szervezése, zöldterületek felhasználása, a szabványtól eltérő vízi- és közúti járművek használata – is lehetnek a demonstráció engedélyezés megtagadásának okai. Kétségtelen, hogy a magyar tüntetési gyakorlat jogi szabályozása a rendőri szervek számára jóval kényelmesebbé teszi, hogy neutrális alaki, közlekedési avagy közrendvédelmi problémákra és problémaforrásokra hivatkozva szűrjék ki az eleve problematikusnak induló tiltakozásokat.

Az akár ily módon, burkolt aktuálpolitikai preferenciákon, felső vezetői egyeztetések informális ajánlásain alapuló bejelentések megtagadása esetén is rendelkezésre áll azonban a megfelelő bírói jogorvoslat, amellyel a bejelentők adatbázisunk tanulsága szerint a lehető legritkábban élnek. A tüntetésmenedzsmet a vizsgált időszakban a rendőrség számára már „business as usual” kialakult formák, formulák, gyakorlatok kereteiben zajlik. A gyülekezés bejelentőit nagyjából ismerik, ha azok „visszatérő kuncsaftok”, és tudják kitől kell, kitől nem kell tartani. Ugyanolyan, vagy hasonló mechanizmusok meglétét állapíthatjuk meg a kilencvenes évek második felében, amelyeket P. A. J. Waddington angol rendőrségkutató elemzett a londoni rendőrség tüntetésekkel kapcsolatos tevékenységében.

Melyek a Waddington általa rendőrség és a tüntetők alkupozícióinak szituációját meghatározó íratlan szabályok? A londoni rendőrség a szerző kutatásai szerint két „rosszat” kíván elkerülni a tüntetések kapcsán. A „problémát a terepen”, a tüntetésekbe való erőszakos beavatkozást, illetve a „problémát a szervezetben” az „esemény” következtében jelentkező vizsgálatot, a felelősségre vonást. A rendőrök számára az első a „kisebbit rossz”, amelyet inkább felvállalnak akkor, ha – mint a londoni rendőri zsargon mondja – „bele kell döglenünk a mocsárba” (dying in a ditch) helyzete jön létre, azaz ha a királyi ház, avagy a parlament védelmében elkerülhetetlen az erőszak alkalmazásával járó konfliktus az ezeket, illetve szimbólumaikat, védett tereiket fenyegető tüntetőkkel. Többnyire azonban, mint Waddington esetelemzése megmutatják, eléggé széles a rendőrség játéktere arra, hogy a tüntetőkkel való előzetes tárgyalásokban a kooperatív konfliktusmenedzselés eszközeivel elkerülje mindkét „csapdát”. Így például a rendőrök hajlandók segíteni a tüntetők autóbuszainak elhelyezését, vagy azt, hogy olyan útvonalon vonulhassanak el, ahol nem kerülnek konfrontációba az ellentüntetőkkel, illetve mintegy közvetítőként tárgyal, a parkfelügyelőséggel, hogy a tüntetés céljai minél kisebb közlekedési korlátozással járjanak. Ezekben az esetekben a rendőrség sok olyan dolgot megtesz a tüntetőknek, amely szigorúan véve nem tartozik a feladatkörébe, e „másodlagos szolgáltatásai” révén azonban megnyeri a tüntetők bizalmát, lojalitását, és biztosíthatja együttmű-

ködésüket a rendezvények elkerülésére. Az ilyen informális cseremechanizmusok, és nem a törvények biztosította kiszélesített rendőri beavatkozás lehetőségeinek tényleges felhasználása őrzik meg a rend és a szabadság egyensúlyát – fogalmazzuk meg a kötet „üzenetét”.

A vizsgált időszakban Budapesten a tiltakozások bejelentői köréből két határozottan problematikusnak tekinthető tüntetői csoport markáns arcéle bontakozik ki. A különböző szélsőjobboldali csoportoké 1996-ban, valamint a METÉSZ 1997. november 3.-ai a parlament előtt feloztatott tüntetésén részt vett agrártiltakozóké, akik részben együttműködtek ezen az eseményen a már említett első körrel. 1996–1997-ben a szociálliberális kormányzat preferenciái szabják meg a rendőrség tevékenységének fő irányait, és nem csoda, hogy a jobboldali parlamenti és parlamenten kívüli ellenzékhez – ha nem is közeli – rokonságban álló irányzatokkal szemben érvényesül a rendőrség kontrollja, óvatossága, ahogyan azokat eleve „problémás” esetekként kezeli.

A „közrendvédelmi partnerségi” koncepció egyik veszélyforrása az – mutatott rá della Porta –, hogy a rendőrség eleve bizonyos preferenciák és diszpreferenciák alapján szűri meg a beérkezett kérelmeket, és valahol létezik a „rendőrségi tudás”-ban a kép a „rossz” tüntetőről, akivel nagyon kell vigyázni, azaz a bejelentők eleve nem egyforma távolságra vannak a hatóságtól, és bizonyos prekoncepciók eleve meghatározzák a velük szembeni ügymenetet. Ugyanekkor persze mondhatjuk azt is, hogy a rendőrséggel, mint neutrális hatalommal operáló elméleti koncepciók és jogi fikciók mindig zátonyra kell, hogy fussanak egy, a mindenkori politikai-államhatalmi-államigazgatási szervezeti rendszeren és hatalmi szerkezeten belül reális pozíciókkal rendelkező nagy bürokratikus szervezet reális elkötelezettségű és kötődésű, amelyek kiszínezik az „üres lapot”, az absztrakt normák előírásainak tartalmát a konkrét stratégiával, gyakorlattal, kultúrával összefüggésben.

Magyarországon 1996–1997-ben a szociálliberális kormányzat, a liberális belügyi tárca, és az általuk lecserélt rendőri vezetés időszakában az esettanulmányként megvizsgált FKGP, avagy az itt külön eddig nem nevesített MIÉP – egy a parlamenten kívüliek között viszonylag nagynak mondható jobb- avagy szélsőjobb párt – rendezvényei szintén problematikus tiltakozónak kijáró figyelem mellett zajlanak. Előállításra is sor kerül egy MIÉP-rendezvény periferiáján terjesztett Mein Kampf kötet miatt, de folyton probléma van a MIÉP igényelte egyébként más jobboldali csoportok által is kedvelt terepek átengedésével. A kis jobboldali csoportok, amelyek között a MIÉP „nagy hal”, egymással is konkurálnak a számukra főleg március 15. és október 23. körül fontos, a médiák számára jól látható és tudósításaik által megkeresett megemlékezési helyek elnyeréséért. Ebben a „tülekedésben” nem csupán a legelső bejelentés ténye, hanem az állami ünnepek, delegációk, a nagy, és főleg a kormánypártok előnye is érvényesül, és a „kicsik” kénytelenek megelégedni kevésbé frekvenciált hellyel és időponttal, amikor lezajlott az „elefántok tánca”.

Felhasznált irodalom

- Antal László 1976. *A tartalomelemzés alapjai*. Budapest: Magvető Kiadó
- Bendzsák Katalin 1996. A rendőrség és a tüntetések – interjúk rendőri vezetőkkel. In: Dr. Timoránszky Péter (szerk.) *Új rendészeti tanulmányok* 1.
- Benford, D. David–Rochford, E. Burke–Snow A. David–Worden, K. Steven 1986. Frame Alignment Processes, Micromobilization and Movement Participation. *American Sociological Review* (51) 8, 464–81.
- della Porta, Donatella–Herbert Reiter 1996. The Policing of Protest in Contemporary Democracies: An Introduction, manuscript, paper presented at the Second European Conference on social Movements, published under the same title in 1997 by Minesotta University Press
- della Porta, Donatella 1994. Italy and Germany from the 1960s to the 1980s, manuscript, edited and translated in Hungarian by Máté Szabó in: *Európai Szemle* 1997/4.
- 1996. A tiltakozások rendőri kezelésének kutatása. In: Dr. Timoránszky Péter (szerk.) *Új rendészeti tanulmányok* 1.
- Earl Babbie 1995. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata* Budapest: Balassi Kiadó
- Fillieule, Olivier 1996. Tömegdemonstrációkkal kapcsolatos kutatás rendőrségi adatok alapján – A francia példa. In: Dr. Timoránszky Péter (szerk.) *Új rendészeti tanulmányok* 1.
- J. Craig Jenkins–Bert Klandermans 1995. The Politics of Social Protest” In: J. Craig Jenkins–Bert Klandermans (eds.) *The Politics of Social Protest*. London: University College London Press
- Kriesi, Hanspeter–Wisler, Dominique 1997. Public Order, Protest Cycles and Political Process: Two Swiss Cities Compared. In: European University Institute Working Paper RSC No. 97/5.
- Rucht, Dieter 1995. Jog az ellenálláshoz? A polgári engedetlenség aktualitása, legitimitása és határai In: Felkai Gábor (szerk.) *Új társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó
- Rucht, Dieter–Thomas Ohlemacher 1992. Protest Event Data: Collection, Uses and Perspectives. In: Mario Diani–Ron Eyerman (eds.) *Studying Collective Action*. London: Sage Publication
- Rudas János–Szamos Erzsébet 1998. Krónikák és híradások – egy tartalomelemzés tanulságai. *Jel-Kép* 3.
- Szabó Máté 1993. A társadalmi mozgalmak szektora és a tiltakozás kultúrája Magyarországon. *Politikatudományi Szemle* II. évf., 3.
- 1995. A szabadság rendje. Társadalmi mozgalmak, politikai tiltakozás, politikai szervezetek a magyarországi rendszerváltás folyamatában. *Politikatudományi Szemle* IV. évf., 4.
- 1995. Politikai tiltakozás, mint az új politikai kultúra eleme: Magyarország, Szlovénia, Szlovákia. *Szociológiai Szemle* 3.
- 1996. A tömegdemonstrációk és a rendőrség Magyarországon a demokratizálódás folyamatában a sajtó tükrében 1989–1994. In: Dr. Timoránszky Péter (szerk.) *Új rendészeti tanulmányok* 1.
- Szikinger István 1996. A gyűlekezési jog mai kérdései. In: *Új rendészeti tanulmányok* 1, 151.
- 1998. *A rendőrség a demokratikus jogállamban*. Budapest: Sík Kiadó
- Tackenberg, Marco 1997. Discourse on Protest – A comparative frame analysis on protest events in three swiss cities from 1968 to 1996. Ph.D thesis
- Waddington, P. A. J. 1994. *Liberty and Order (public order policin in a capital city)*. UCL Press
- Zsolt Virág–Andrea Mezei–Andrea Szabó et. al. 1996. „Reports on the Protest Events in each Year of the System Transformation and During the Christian Democratic Government (1989. January 1.–1994. July 1.) In: Dr. Timoránszky Péter (szerk.) *Új rendészeti tanulmányok* 2.